

Duba Gyula: Valóság és életérzés

Útitársul szegődtet bennünket Duba Gyula *Szülőföldem* című esszéjében, együttgondolkodó partnernak, akinek önmagával vívódva föltárja azokat az egymásnak feszülő és egymásba oldódó dilemmákat, melyek mint embert és mint faluról elszármazott szlovákiai magyar írótl foglalkoztatják. A Garam vidékére utazunk, az író szülőfalujába. *Hontfűzesgyarmatot* Zseliz és Léva között találjuk a térképen, Esztergomtól mintegy ötven kilométerre északra. Pozsonyból néhány órás utazás vonattal és autóbusszal.

Az *Irodalmi Szemle* főszerkesztőjének kritikai és tanulmánykötetének nem véletlenül ez az írás került az élére. Nem véletlenül faggatja önmagát olyan konokan szülőfalujához fűződő kapcsolatáról. És nemcsak ebben az írásban. Elemző kritikáinak szövegében is újra és újra rábukkanunk erre a szálra, szóljon *Fábry Zoltánról*, *Győry Dezsőről* vagy *Tózsér Árpádról*. Dubát is, mint nemzedéktársait — a szlovákiai magyar irodalom közép-nemzedékét, akiket inkább életkor, mint a generációk sorában elfoglalt hely szerint különböztethetünk meg a közép jelzővel — az értelmiségi sors a szükségletekből következően az átlagosnál is gyorsabban szippantotta magához. És nem is akármilyen értelmiségi lét várt rájuk, akik paraszti, munkási sorból jöttek kipótolni a szlovákiai magyar szellemiségben támadt űrt. A nemzeti-ségi kultúra újjáteremtésének sürgető munkáját kapták föladatul.

Pozsonyból utazik vissza az író szülőföldjére, ellenkező irányban teszi meg azt az utat, amelyre egykor — több mint húsz esztendővel ezelőtt — a szerencsét próbálni indulók vissza nem néző biztonságával indult. Most fordított utazást tesz, nem riporter terepszemlére, szociográfiai fölmérést készítenő indul haza, hanem szembesítés végett. Mint minden utazás, ez is konfrontáció, az induló és a célállomás értékeinek, normáinak egymáshoz mérése, alkalom két világ ellentmondásainak éle-
sebben körvonalazott látására. Egy kis túlzással az utazás az író helyzetének szimbóluma. Fölváltva érkezik és indul a két állomásra; a szlovákiai magyar értelmiségi tudatában a dél-szlovákiai magyar falu és a túlnyomórészt szlovák lakosságú városok között ingázik.

Regényeiben és elbeszéléseiben is olyan negyven év körüli magyar értelmiségiek sorsát vallatja, akiknek élete ugyanúgy e két végpont között van kifizítve. Nem is találhatnánk e helyzetben semmi különöset — hiszen a kelet-európai történelem földlökésszerű változásai tízezreket, százezreket röptettek szegénysorból értelmiségi pályára —, ha nem tesszük hozzá, hogy olyan nemzetiségiként kellett értelmiségivé lenniük, aki röviddel azelőtt nyilvános helyen még anyanyelvét sem használhatta.

A *Valóság és életérzésnek* éppen az a legfontosabb erénye, hogy szembenéz a szlovákiai magyar irodalom „sorskérdéseivel”, az író saját magával is feleselve keresi azokat az utakat, amelyek a nemzeti-ségi irodalmat tágabb világok közlekedési rendszerébe kapcsolják, értékeit közvetítik a nemzeti kultúrák felé. Szenvedélyesen nyomoz a válasz után, hogy a szlovákiai magyar irodalom immár több mint fél évszázados múltjából miért maradt olyan kevés — majdnem egy kézen megszámlálható — magasabb mércének is megfelelő szépírói teljesítmény, ez a táj miatt „... a fellobbanó és gyorsan elégt, kialvó tehetségek területe.” A megtorpanások, a többszöri elszürkülés okait a folytonosság hiányával magyarázza. Hiába fűtötte a „harmadvirágzás” íróit bizakodó indulat és a tenni akarás vágya, ha az első lépéseket ingoványos talajon kellett megtenniük, mintha az első csehszlovák köztársaságban nem is létezett volna magyar kultúra, mintha a háború jégzajlása örökre magával sodorta volna az előző korszak minden teljesítményét. Csehszlovákiában éppúgy alapokat kellett ásni a szocializmus győzelme után a nemzetiségek iránt enyhülő légkörben, mint az első világháború utáni években a nemzetiségi magyar irodalmak megszületése idején. Még 1965-ben is azt kellett leírnia Duba Gyulának, hogy kevesen tudják megfogalmazni a szlovákiai magyar irodalom meghatározó jegyeit: „... a fogalom mai hordozói és megtestesítői sem ismerik eléggé szellemi gyöke-

reiket: a szlovákiai magyar irodalom felületesen ismeri húsz év előtti énjét, nem ismeri önmagát.”

Eldugultak a hagyomány tápláló csatornái, gyakorlatilag az egy *Fábry Zoltán*on kívül nem maradt 1945 után senki Szlovákiában, aki az igényesség és színvonal követelményére figyelmeztetve egyengette volna a fiatalok útját, az irodalmi életben uralkodó sematizmus pedig nem mindig az igazi minőségnek kedvezett. Idejétmúlt köntösben mutatta be a valóságot a próza, nem takarékoskodván a csinált optimizmus csillogó színeivel; a költészet mutáló hangjai harsányan, de nem iskolázottan szóltak. A lázas sietséggel teremtett irodalom talpra állt, de gyermekbetegségei sokáig bizonytalanná, botladozóvá tették lépéseit.

Minden nemzetiségi irodalomban szembe kell nézni olyan antinómiákkal mint a sajátos nemzetiségi valóság ábrázolása és a nemzeti irodalom színvonalán megszólalás igénye, a szűkebb közösség gondjainak vállalása és az univerzális emberi tartalmak kifejezése, a hazai hagyományok ápolása és a nyitottság a korszerű művészeti formák iránt. A belterjesség önelégültsége helybenjárást eredményez, az idegen példák kritikátlan másolása a sajátos jelleg elvesztéséhez vezethet. Közösségi feladatok vállalása a nemzetiségi irodalmak létezésének sine qua non-ja (Duba Gyula gondolatai körében maradvá idézzük egyik megállapítását Fábry Zoltánról: „Íróvá érése kezdetén felismerte, hogy a szlovákiai magyar irodalom eleve sorsirodalom, létirodalom...”), viszont ha az elkötelezettséget közvetlen, kinyilatkoztatásszerű formájában kérjük számon minden íráson, önkéntelenül másodlagossá fokozzuk le az esztétikai szempontot.

Érdemes figyelemmel kísérni nemzetiségi irodalmárok munkáiban a saját nemzetiségi irodalmuk, kultúrájuk helyének meghatározására tett kísérleteiket. A szlovákiai magyarság Duba Gyula szerint önálló szellemterületen él, két döntő történelmi esemény határozza meg a sajátos jelleget: a nemzettől való elszakadás 1918-ban, majd az 1945–48-as évek jogfosztottsága. „Kultúrák határterületén élünk, lényegében két kultúrához tartozunk.” Hangsúlyozza a hídszerpé vállalásának fontosságát, ugyanakkor azt, hogy e föladat teljesítése nem redukálódhat pusztán közvetítésre, hanem e kultúrák értékeiből kell új, sajátos minőséget ötvözniük a nemzetiségi gondolkodóknak.

Az Irodalmi Szemle szerkesztőjeként több év óta figyelhette az új nemzedék irodalmi próbálkozásait, közelről kísérhette végig a hatvanas évek közepén föllépő fiatalok útját. Szlovákiában csak egy verseskötetre és egy prózai antológiára tellett; a romániai Forrás vagy a jugoszláviai Symposion-könyvek imponáló sorozata mellett elenyésző számú az a néhány önálló kötet, amelyet a szlovákiai ifjú generáció képviselői adtak ki. Része van ebben annak, hogy ezek a fiatalok bizonyos értelemben vákuumhelyzetben érezhették magukat, hiszen nem akarták folytatni az előttük járók nemegyszer frázisos és esztétikailag gyakran középszerű irodalmát; továbbá, hogy az idősebb nemzedék egyik-másik képviselője bizalmatlanul, pesszimistának és gyökértelennek bélyegezve fogadta őket.

A kioktató hangnem nem a tisztázódás irányába munkál, inkább sértődöttséget eredményez. Duba Gyula nem úgy kritizálja a fiatalokat, hogy csupán hiányosságokat keresi; melléjük áll, írásaikat elemezve a kibontakozás lehetőségeit latolgatja. Nem tekinti a közösség gondjaitól való elfordulásnak új művészi formák kipróbálását vagy az egyén ábrázolását. „A szlovákiai magyar prózában — de a költészetnek is! — szüksége volt egy határozott irányvételre az egyéniség szempontjai, a szubjektum belső világa felé, hogy újra értékelje önmagát, és megkeresse új és korszerű egyensúlyhelyzetét” — olvassuk a szlovákiai magyar novelláról írt hosszabb tanulmányában. Olyan művek megszületéséhez, amelyek tágabb kör mércéje mellett is megállják a helyüket, nem könnyű és nem rövid az út. Hogy a szlovákiai magyar irodalom mondanivalója eljusson és hasson szélesebb közvéleményben, első-sorban „minőségi” irodalomnak kell lennie. Duba Gyula tanulmányai és kritikái e mérték kialakításához járulnak hozzá. Kérdésföltévesei ugyan néha csak kérdésföltévesek maradnak, de az antinómiák tudatosítása, számbavétele az előrelépés elengedhetetlen föltétele. (*Madách Kiadó, Pozsony, 1972.*)

KISS GY. CSABA